

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

22e jaargang nr. 16

20 april 1969

administratie

postbus 114, Utrecht

tel. 030-24641

postgiro 58 t.n.v. Woord van de Week

abonnementsprijs voor Nederland, andere
E.E.G.-landen, Suriname, Curaçao en de
Antillen f 7,50 per jaar
Overige landen f 12,50 per jaar
losse nummers f 0,50
verschijnt wekelijks

Erasmus, een redelijk mens

De kenners zijn het er wel over eens, Erasmus werd niet in 1466 in Rotterdam geboren maar in 1469 en het is dus 500 jaar geleden, dat de beroemdste Nederlander op aarde verscheen. Het jaar 1969 is uitgeroepen tot Erasmusjaar en in de officiële stukken werd zelfs de dag en het uur aangegeven waarop de herdenkingen mogen beginnen. Het startschot is gegeven en de wedstrijd is begonnen. Grote spanning alom; wie zal het winnen? De katholieken, de vrijzinnig protestanten, de humanisten, de Europeanen, de klassici, de theologen? Mocht Erasmus, vanuit de hemel dit alles horen, dan zou hij vast de neiging krijgen om aan de *Lof der Zotheid* nog een hoofdstuk toe te voegen, getiteld: Erasmusherdenkingen. Hij vond het al zo dwaas dat men het belangrijk vindt waar iemand geboren is. U weet het waarschijnlijk: In 1509 schrijft hij, gelogeed bij zijn vriend Thomas More, in een paar dagen, gekweld door zijn eeuwige nierstenen, de *Laus Stultitiae*.

In 1511 verscheen de eerste druk in Parijs. Als men een lijst zou opstellen van de meest gelezen boeken uit de wereldliteratuur zou de *Lof*, na de bijbel, de gedichten van *Homerus*, de *Vertroosting der Wijsbegeerte* van Boëthius en de *Navolging van Christus* van Thomas van Kempen, de vijfde plaats innemen. Het is het enige boek van hem, dat, zoals Huizinga zegt, „nog gelezen wordt om zijns zelfs wil.” Daarom, wilt u in dit Erasmusjaar iets meer doen dan een stroom van herdenkingswoorden en beelden over u heen te laten komen, lees dan de *Lof der Zotheid* en de *Samenspraken*. Ze zijn uitstekend vertaald uit het Latijn.

De rest van de 10 folianten bevatten ontzagwekkende geleerdheid, bewijzen van kennis van het Latijn en het Grieks, van bijbel en kerk-

vaders maar dat is alleen interessant voor de historicus. Dat hele oeuvre van vertalen en annoteren, van opsporen en vergelijken met de bronnen, het gehele werk van zijn duizenden brieven om raad te geven of te vragen, om te vleien of te vermanen, om te bedelen of te waarschuwen, het is onherroepelijk verouderd. Alleen de *Samenspraken* en de *Lof* zijn nog springlevend omdat uit deze grap — meer gewicht wilde de schrijver er niet aan hechten — een zienswijze op het bedrijf der mensen spreekt, die van alle tijden is. Dat is de zienswijze van een wijs man, die aan niets zo het land heeft dan aan fanatisme en geweld, die afstand kan nemen en glimlachend kijkt naar het kleine, dwaze gedoe, die verlangt naar eensgezindheid, zuiverheid, vrede en menselijkheid en lacht om het menselijk tekort omdat hij verzoenende humor kent. Onder alle omstandigheden wil hij zijn onafhankelijkheid bewaren. Pas toen Luther zijn keuze gemaakt had werd hij wel gedwongen ook te kiezen, afgeschrikt als hij was door Luthers' methode.

De vraag, die bij elke herdenking opkomt is of deze Erasmus, ons, levend 500 jaar later, nog iets te zeggen heeft, en, direct daaraan gekoppeld, de vraag waar zijn erfenis terecht is gekomen en waar die het zorgvuldigst gehoord wordt. Ja, wie uit het verleden heeft ons nog iets te zeggen? Tal van Erasmuskenners zeggen volmondig: niets. Zijn versteende gestalte staat als een anachronisme in het van leven barstende Rotterdam en zijn boeken worden alleen geraadpleegd door een stuk of wat geleerden en nooit om een probleem van onze tijd tot een oplossing te brengen. Ik ben het met hen die zo spreken niet eens. Ten eerste niet omdat de stroom literatuur altijd nog wast

een radio-uitzending van zondag 20 april 1969

verschenen:

Humanisme en Arbeid

rapport uitgebracht door een commissie ingesteld door de Humanistische Stichting Socrates.

Te bestellen door storting of overschrijving van f 4,50 op postgiro nr. 30.49.60 t.n.v. Humanistisch Verbond, Postbus 114, Utrecht.

en het altijd nog de moeite waard is over hem te schrijven en te praten, al was het maar over het vraagstuk of hij ons nog iets te zeggen heeft. Maar er is meer. Waaraan heeft hij zijn wereldroem te danken? Hij is geen origineel theoloog als Cusanus of Calvijn. Hij is geen filosoof van betekenis als Ficino. Hij is geen groot scheppend kunstenaar zoals de dichter Petrarca, die ongeveer een eeuw voor hem precies dezelfde idealen van een cultuur op de bonae litterae — de beschavende literatuur — had. Hij is geen maatschappelijk vernieuwer, zoals vele Dopers of Vives of Coornhert. Nee, hij heeft zijn roem te danken aan zijn door-dringende stem die opriep tot redelijkheid, gematigdheid, eendracht, verdraagzaamheid en vrede in een tijd die vol was van oorlogen, geweld, bedrog, list en bandeloze genotzucht. Erasmus' stem was de stem van de menselijkheid en zo'n stem veroudert niet. Als in onze tijd — via een eeuw van huichelachtige moraal en leuzen — het engagement wordt aangeprezen als de enige remedie is het niet nutteloos om hernieuwd kennis te maken met een man, die afstand kon nemen van het gebeuren en die dus met humor zijn idealen stelde. Als de gewelddaden van onze tijd — de daden die niet uit dromen voortkomen — zo overheersen, is het een genot om naar een irenische stem te luisteren. Maar denkt u vooral niet, dat hij alleen maar een zachtmoedige, wat bange, afzijdige geleerde is geweest.

Erasmus was strijdbaar, fel, sarcastisch, actueel, overal waar het gold — ik citeer ter Braak — op te komen voor „een leven van menselijke waardigheid”. Ter Braak zegt zelfs, dat zijn pacifisme voortkwam: „uit vergeestelijkte oorslogsinstincten”. Hij durfde tegen vorsten, pausen, autoriteiten, allen die dom of bruut optraden te schrijven, en niet mals schreef hij dan. Hij streed op zijn manier, met de pen, om een beschaving nader bij te brengen, die gebouwd was op twee pijlers, de klassieke Oudheid en een ondogmatisch Christelijk geloof. Voor die strijd gaf hij zich geheel, zijn het dat

hij geen druppel martelaarsbloed had. Hij werkt graag met het woord misschien, dat typische intellectuele woord van iemand, die ogenblikkelijk de andere zijde van een probleem of een zaak ziet. Hij heet dan wel de vader van de verdraagzaamheid in Europa, maar ook in dit probleem is hij niet principieel. Toen de brandstapels, na lange tijd, door het protestantisme weer aangestoken werden schreef hij: „Misschien is het nodig, dat er straf wordt opgetreden tegen ketters”. Het is dan ook geen wonder, dat zijn tijdgenoot Coornhert, die principieel verdraagzaam is hem zijn „scrupelooze onderdanicheit” aan de Roomse kerk scherp verwijt.

Er zijn momenten waarop neutraliteit, niet willen kiezen bijna tot medeplichtigheid leidt. En dit, o zo intelligente, niet partij kiezen was een van Erasmus' diepste trekken. Toen Luther Erasmus' droom om de Katholieke kerk van binnen uit te zuiveren had verstoord, moest hij kiezen en met die keuze moest hij veel accepteren, zelfs de onverdraagzaamheid, die hem zo tegen de borst stuitte.

En dan een antwoord op de vraag waar zijn erfenis naar toe is gegaan. Het is buiten kijf, dat „Het licht van Europa”, zoals hij genoemd werd, Rooms-Katholiek is gebleven, dat hij nooit aanvechting heeft gehad om de moederkerk te verlaten. Nadat hij Luther in zijn geschrift *Over de vrije wil* had afgewezen verstomt zijn kritiek en volgt hij gehoorzaam de autoriteit van de kerk. Hij heeft een sceptische natuur, maar is een ander soort man als b.v. Montaigne. Hij zegt het zelf zo: „Ik houd zo weinig van stellige verzekeringen, dat ik mij gemakkelijk onder de sceptici zou scharen, overal waar het door de onschendbare autori-

Synkope

Er is geen stilte in mijn stad
ik buig mijn stilte stil.
Voor ieder huis het vuilnisvat
schijnheilig immobiel,
de mond nog half geopend.
Iedere straat bewaart zijn beat
en ieder plein
zuigt klein lawaai omhoog
in eigen wervelzuil,
een echo slaat tegen de stenen.
Het schreeuwen van mijn radio
zal god-zij-dank
de hoos verstoren
zodat ik dwars door de cycloon
mijn rust kan horen.

Louise van Santen
(Uit dichters omnibus)

Over de menselijke waardigheid

Een vertaling van de beroemde rede van Pico della Mirandola door dr. J. Hemelrijk. Deze prachtige uitgave mag in geen enkele humanistische bibliotheek ontbreken. 56 pagina's f 6,90.

Bestellingen door storting of overschrijving van f 6,90 op giro 30.49.60 t.n.v. het Humanistisch Verbond te Utrecht, met opgave van het bestelde.

teit, de heilige schrift en de decreten der Kerk geoorloofd is". Men kan uit zijn boeken en brieven vele elkaar niet dekkende citaten geven — Erasmus was een levend mens en zijn opvattingen zijn dus niet constant — maar deze aanhaling geeft iets wezenlijks weer. Het is onjuist om hem als een autonoom humanist te beschouwen, als een voorloper van die stroming maar wel vertoont hij onmiskenbaar humanistische trekken. Hij is een overtuigd aanhanger van het klassieke opvoedingsideaal, hij is een schoonheidszoeker en hij is redelijk. Daarbij is het leven op aarde niet onbelangrijk en hoe een mens zich op aarde te gedragen heeft is het hoofdthema, niet het enige thema, van al zijn geschriften.

Hij hoort niet bij de mystiek, niet bij het protestantisme, maar vooral niet bij de scholastiek. Hij is geen dogmaticus. Het gezellige, gematigd genietende leven, proper, onder een goed glas wijn, in gesprek met vrienden is het hoogste goed voor hem. Dat leven heeft hij in Engeland, in de kring van More, gekend.

Er is, in de laatste jaren, een streven bij een aantal katholieke geleerden — o.a. prof. de Vogel in ons land — om Erasmus in de eerste plaats als theoloog te zien en wel een die principieel, overtuigd, al vóór Luther het kerkelijk dogma heeft aanvaard en zijn levenswerk in dienst van de kerk heeft gesteld. Waarschijnlijk zijn deze Erasmuskenners zo beducht dat moderne humanisten zich van de erfenis meester maken, dat zij per se Erasmus als een trouwe zoon van de kerk beschouwen. Ik meen, dat zij ongelijk hebben in hun eenzijdige en agressieve beschouwing.

Om mijn standpunt enigszins uit de subjectieve sfeer te halen wilde ik een citaat geven van Erasmus: „Wat hebben al de grote controversen over de Drieënheid en Maria gebaat? Wij hebben zoveel gedefinieerd, wat zonder gevaar voor ons wel of niet geweten of in het midden gelaten had kunnen worden... De hoofdzaak van onze godsdienst is vrede en eensgezindheid... Het zou veel beter zijn dergelijke (= dogmatische) vragen op te schorten tot dien tijd, wanneer de spiegel en het raadsel zullen zijn opgeheven en wij God zullen zien van aangezicht.”

En als het waar was, zoals Kohls in zijn boek *Die Theologie des Erasmus* schrijft, dat hij in de eerste plaats een theoloog was hoe is het dan te verklaren, dat, na eerst in Spanje zoveel succes te hebben gehad, al zijn geschriften op de Index worden gezet? Wie teveel wil bewijzen bewijst niets. Ik houd me er verre van om Erasmus te willen opeisen of toewijzen aan één of andere stroming of land. Hij was een uniek man, een homo pro se en het zou alleen maar dwaas zijn om hem in een hok te stoppen. Maar ja, de waasheid is de grootste drijfveer van het menselijk handelen. Leest u, nog eens gezegd, de *Lof der dwaasheid* en besef, dat hij één der wijste en knapste mensen is geweest die ons land heeft voortgebracht en dat zijn droom van menselijkheid nog gedroomd wordt, zolang de dwaasheid ons regeert. De dwaasheid besluit haar lofrede op zich zelf met de woorden: „Vaart wel, juicht mij toe, leeft en drinkt, roemruchtige priesters in het heilighdom der Zotheid”.

Dat lijkt mij een goed slot van dit dwaze herdenkingspraatje.

H. BONGER

Lente

Ik zie de beuken in de wind bewegen

Lichtbruin voor 't venster, in de voorjaarszon,

En voel een zwaarte, een weemoed op mij wegen,

Alsof, voor mij, opnieuw de jeugd begon.

Jan van Nijlen

Nederlands dichter, geb. 1884

Humanistische Correspondentiekring voor huwelijkscontacten opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht. Gaarne 60 ct. aan postzegels insluiten. (adv.)

Mijn geloof is het geloof van een dichter. Het beroert mij met dezelfde onzichtbare en onnavolgbare streling die muziek op mij uitoefent. Mijn religieuze beleving heeft dezelfde ontwikkeling ondergaan als mijn dichterlijke beleving. Ergens was hun samengaan diep in mij verborgen totdat geleidelijk mijn gave tot poëtische expressie als een afgestemd instrument de weergave en weerklink van de innerlijke adem van mijn diepste beleving vond. Sinds mijn jeugd was ik gevoelig voor de wereld rondom mij en was ik mij bewust van de intense relatie tussen mijzelf en de natuur en de mensen om me heen.

Ik was gezegend met het gevoel van verwondering, dat aan het kind zijn recht geeft binnen te treden in de schatkamer van het mysterie dat aan alle leven eigen is. Zoals het kind zonder de naam van zijn moeder te weten en te beseffen wie ze eigenlijk is, spontaan reageert op de liefkozing, zo onderging ik de beleving van het mysterie als een diep gevoelde persoonlijke bevrediging die mij toestroomde langs de levende kanalen van een alzijdige communicatie.

De bewuste belevenis die de beroering met de omringende wereld in me wakker riep maakte alle dingen glanzend en stralend. Dat de wolk de wolk was, en een bloem een bloem, was me genoeg, omdat ze direct tot me spraken en alleen al in hun aanwezigheid mij interesseerden. Ik herinner me nog het moment, toen ik op een middag terugkomend van school uit de koets stapte en ineens boven de nok van ons dak in de lucht een overdaad van diepe, donkere regenwolken gewaar werd, die rijke, koele schaduwen in de atmosfeer aftekenden. De betoverende weldaad van hun enkele aanwezigheid, het machtige contrast van donker en licht vervulden me met vreugde en bevrijding, een zelfde bevrijdende vreugde als in de herkenning van een hervonden vriend.

Het is deze herkenning in de ander en het andere van wat diepst in ons zelf eigen is, die de relatie betekenisvol maakt. Ik heb dit eens trachten te illustreren aan het voorbeeld van de vreemdeling uit een andere planeet, die bij een bezoek aan onze aarde toevallig het geluid van een menselijke stem zou vernemen van een gramfoon. Alles wat hij bewust zou waarnemen is 't draaien van de gramfoonplaat en het fysieke geluid uit de hoorn. Hij is niet in staat een persoonlijke waarheid daarachter te ontdekken. Het bewegende en geluidmakende ding als zodanig is voor hem een feit, waarachter hij niets kan vermoeden. Hoe zou een machine

kunnen spreken tot een ziel. Totdat hij misschien verder speurend naar een mysterie de maker ontdekt en het mechanische geluid leert verwerken als een communicatie van persoon tot persoon. Louter informatie van feiten, of de ontdekking van macht die uit de feitelijke informatie voort kan vloeien, behoren tot de buitenkant en niet tot de ziel van de dingen. Het weten van feiten geeft hoogstens de ervaring van doelmatigheid. Vreugde ervaart men pas bij de herkenning van Waarheid, bij de innerlijke beleving van de beroering die muziek ons kan geven, bij de weerklink die in onze innerlijke waarheid wordt opgewekt. Die beleving van weerklink is de ware grondslag van religie en geen dogma. We raken aan de oneindige realiteit van het ons omringende universum in de onmiddellijke beleving van waarheid en goedheid, in de samenklank van ons wezen met de ziel van het universum. Theologische uiteenzettingen noch geleerde discussies over ethische leerstellingen doen hier iets toe of af.

Mijn geloof is het geloof van een dichter. Ik kan alleen uiten wat ik in het diepst van mijn eigen wezen beleef. Ik geef geen antwoorden op vragen naar het wezen van goed en kwaad of naar het leven na de dood. Alles wat ik weet is dat mijn ziel direct in contact staat met de realiteit van het oneindige, dat mij wezensverwant is en mij bewust wordt in de intense vreugde die ik ervaar.

In de nacht tasten wij onzeker onze omgeving af, struikelen over voorwerpen en ergeren ons over hun niet geweten aanwezigheid. Als de dag aanbreekt verwonderen we ons over de gedachte dat wij meenden dat de dingen en wij zelf gescheiden eenheden zijn. In het licht van de waarheid onderscheiden we de dingen in hun alomvattende eenheid van samenhang. De mens die zichzelf in de wereld beziet met de blik van innerlijke verlichting is zich onmiddellijk bewust van de opperste eenheid van het zijnde en struikelt niet over verschillen van ras, individuele feitelijkheid en afscheidingen in de menselijke wereld. Hij realiseert zich dat de vrede is in innerlijke harmonie van het wonen in de waarheid en niet in uiterlijke aanpassingen aan wisselende omstandigheden. En dat schoonheid een eeuwige verzekering is voor de geestelijke verwantschap met de werkelijkheid, die pas volmaakt wordt in het persoonlijke antwoord van onze liefde en aanvaarding.

(Uit: R. Tagore, The religion of an artist)

Radiolezingen:

Hilversum I

Zondag 27 april 1969 — 9.45—10.00 uur: Mevr. M. Rood de Boer: Echtscheiding.